

“สิทธิบัตร” มุมมองทางเศรษฐศาสตร์ “Patent” from Economics Point of View

วิทย์ สัตยารักษ์วิทย์*
Wit Satyarakwit

Abstract

As a part of the property right system, patent law has been erected to solve market failure due to externalities. It provides monopolistic power in a specific period of time for patent holders in exchange for disclosure of the innovations. A brief history of Thai patent law, the channels for innovators to harvest incomes, the strength and weakness of patent system as well as some economic issues confronting developing countries are discussed in this paper.

บทคัดย่อ

สิทธิบัตรเป็นกฎหมายที่อยู่ในกลุ่มของทรัพย์สินทางปัญญา เป็นกฎหมายที่มุ่งแก้ความล้มเหลวของระบบราคา เนื่องจากมีผลกระทบจากภายนอกของข้อมูลข่าวสารที่เป็นนวัตกรรมของผลิตภัณฑ์และกรรมวิธีการผลิตใหม่ เพื่อเป็นการจูงใจให้มีการลงทุนในการคิดค้นเทคโนโลยีใหม่ ๆ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมโดยให้ผู้ประดิษฐ์คิดค้นมีอำนาจผูกขาดในการใช้ข้อมูลข่าวสารนั้นแต่ผู้เดียวในระยะเวลาหนึ่งที่กำหนดไว้เพื่อแลกเปลี่ยนกับการเปิดเผยข้อมูลนั้น ๆ แก่สาธารณชน ประวัติโดยสังเขปของสิทธิบัตรโลกและของประเทศไทยได้ถูกกล่าวถึงเพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นถึงวิวัฒนาการ มีการปูพื้นฐานเกี่ยวกับช่องทางในการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากนวัตกรรม หลักการและเหตุผลของการใช้ระบบสิทธิบัตรในการแก้ความล้มเหลวของระบบกลไกราคา จุดเด่นและจุดด้อยของระบบสิทธิบัตร ได้มีการกล่าวถึงประเด็นบางข้อเกี่ยวกับการใช้สิทธิบัตรโดยเฉพาะปัญหาสิทธิบัตรกับประเทศกำลังพัฒนา

โดยที่กลไกราคาไม่อาจทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพในบางสถานการณ์ การแทรกแซงจากภายนอกเพื่อแก้ไขข้อบกพร่องจึงมีความจำเป็นในการแทรกแซงจากรัฐได้ทำให้ความสมดุลของระบบการทำงานของกลไกราคาเปลี่ยนแปลงและสร้างผลได้ผลเสียแก่องค์กรที่เกี่ยวข้องได้ “สิทธิบัตร” เป็น

ตัวอย่างหนึ่งของการที่รัฐออกกฎหมายเพื่อทำให้กลไกราคาตอบสนองความต้องการของสังคมด้วยวัตถุประสงค์เข้าไปส่งเสริมกิจกรรมบางอย่างในระบบเศรษฐกิจ ผลกระทบที่เกิดขึ้นสามารถวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์ โดยเฉพาะสำหรับประเทศที่กำลังพัฒนาอย่างประเทศไทยได้

*รองศาสตราจารย์ ประจำคณะพัฒนาการเศรษฐกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

หลักการและเหตุผลในการมีสิทธิบัตร

ในประเทศที่ใช้ระบบเศรษฐกิจเสรี กลไกราคาจะเป็นเครื่องมือในการจัดสรรทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดภายใต้ตลาดที่มีการแข่งขันสมบูรณ์ ประชาชาติทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับของประเทศโดยส่วนรวมจะได้ประโยชน์สูงสุดจากการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจภายใต้สภาพตลาดดังกล่าว แต่ในโลกของความเป็นจริงเราไม่สามารถมีสภาพตลาดแข่งขันสมบูรณ์ตามทฤษฎีได้ จึงเกิดความล้มเหลวของตลาด (Market Failure) เกิดขึ้นทำให้กลไกราคาไม่สามารถทำงานอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดตามที่ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์กำหนดไว้ สาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ตลาดล้มเหลวได้แก่ ผลกระทบจากภายนอก (Externalities) ซึ่งได้แก่ กิจกรรมที่ส่งผลกระทบต่อกิจการอื่น โดยที่กิจการอื่นซึ่งได้รับผลกระทบเหล่านั้นไม่มีส่วนในรายจ่ายหรือรายรับที่เกิดจากผลกระทบจากภายนอก

โดยที่กิจกรรมนวัตกรรมมีคุณสมบัติที่ก่อให้เกิดผลกระทบจากภายนอกได้ ประกอบกับการเป็นกิจกรรมที่มีความเสี่ยงสูง ต้องลงทุนคิดค้นวิจัยพัฒนา ใช้เวลานานที่จะได้ผลตอบแทนประกอบกับคุณลักษณะที่เป็นสินค้าสาธารณะ (Public Goods) ซึ่งเมื่อมีการผลิตขึ้นมาแล้วยากที่จะขจัดผู้ใช้สิ่งใหม่นั้นโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายได้ ถ้าปล่อยให้ไปเช่นนั้นก็ทำให้ระบบเศรษฐกิจนั้นมีการจัดสรรทรัพยากรไปลงทุนในการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมไม่มากเท่าที่ควรจะเป็น เพราะมีผู้ลงทุนทำวิจัยพัฒนานวัตกรรมขึ้นมาแล้ว ผู้อื่นสามารถมาลอกเลียนแบบนวัตกรรมนั้นได้โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายเท่าที่ควร เพื่อแก้ปัญหาการที่สังคมมีการลงทุนในกิจกรรมที่เป็นประโยชน์น้อยกว่าที่ควรจะเป็นจึงมีการคิดค้นระบบสิทธิบัตรขึ้นมา

สิทธิบัตรเป็นมาตรการทางกฎหมายที่บัญญัติขึ้นเพื่อรักษาผลประโยชน์ของเจ้าของนวัตกรรม เพื่อเป็นการจูงใจให้มีการดำเนินการวิจัยค้นคว้านวัตกรรมต่าง ๆ ขึ้น เพื่อแลกเปลี่ยนกับการเปิดเผย

ข้อมูลแก่สาธารณะเกี่ยวกับนวัตกรรมของผู้คิดค้นประดิษฐ์นั้น เป็นการให้สิทธิในการผูกขาดแก่เจ้าของสิทธิบัตรในช่วงระยะเวลาหนึ่งที่กำหนดไว้ แลกกับการส่งเสริมการเปิดเผยข้อมูลของนวัตกรรมแก่สาธารณะ

คำถามในที่นี้คือ สิทธิบัตรเป็นกลไกที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหาดตลาดล้มเหลวได้หรือไม่

จากหลักการดั้งเดิมของการคุ้มครองทางสิทธิบัตรได้แก่ การป้องกันการลอกเลียนแบบโดยผู้อื่น โดยให้ผู้ประดิษฐ์อยู่ในฐานะที่จะอนุญาตแก่ผู้ลอกเลียนแบบเพื่อแลกเปลี่ยนกับค่าตอบแทน สิทธิบัตรอนุญาตให้ผู้ประดิษฐ์เก็บเกี่ยวประโยชน์ตอบแทนทางเศรษฐกิจจากสิ่งที่เขาประดิษฐ์ขึ้น การคาดหวังจากค่าตอบแทนหรือรางวัลที่ได้รับดังกล่าว คือสิ่งจูงใจให้มีการคิดค้นประดิษฐ์สิ่งใหม่ขึ้น ถ้าปราศจากการคุ้มครองดังกล่าว การลอกเลียนจะเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วจนทำให้ผู้ประดิษฐ์คิดค้นจะเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากการสิ่งประดิษฐ์นั้นไม่เต็มที่ และถ้าผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับน้อยเกินไป สิ่งจูงใจในการคิดค้นประดิษฐ์ไม่น่าสนใจทำให้สิ่งประดิษฐ์ใหม่ที่พึงประสงค์ไม่เกิดขึ้น

ในปัจจุบันกิจกรรมประดิษฐ์คิดค้นได้เปลี่ยนจากนักประดิษฐ์ที่ดำเนินการส่วนบุคคลไปเป็นการวิจัยและพัฒนาในรูปแบบห้องทดลองของบริษัทธุรกิจหมดแล้ว ทำให้เป็นที่น่าสงสัยว่าหลักการของสิทธิบัตรเป็นการให้รางวัลแก่นักประดิษฐ์อยู่ 3 ประการหลักอันได้แก่

ประการแรก การประดิษฐ์คิดค้น (Invention) เป็นเพียงส่วนประกอบหนึ่งของกระบวนการในการเสนอเทคโนโลยีใหม่สู่ตลาดในเชิงพาณิชย์ ในการได้ประโยชน์จากผลิตภัณฑ์ใหม่จึงมีกระบวนการอีกมาก หลังจากมีการประดิษฐ์คิดค้นแล้ว ผู้ประกอบการจะต้องลงทุนอีกมากในการพัฒนาและสร้างโรงงานเพื่อผลิตและทำให้ตลาดยอมรับ

ประการที่สอง สิทธิบัตรไม่ใช่เครื่องมือที่สมบูรณ์ในการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากการลงทุน

ในการทำวิจัยและพัฒนาบ่อยรายมากที่สุดสิทธิบัตรมีความครบถ้วนสมบูรณ์ที่จะเป็นเครื่องป้องกันผู้อื่นที่ตั้งใจจะหักล้างหรือการฟ้องร้องต่อศาลในเรื่องที่เจ้าของสิทธิบัตรอ้างสิทธิ ความจริงในระบบสิทธิบัตรมีความขัดแย้งในหลักการแฝงอยู่ กล่าวคือผู้ที่ขอรับสิทธิบัตรต้องเปิดเผยในรายละเอียดทางเทคนิคต่างๆ ทำให้มีผู้ที่ต้องการลอกเลียนแบบสามารถหาช่องทางหาประโยชน์ได้โดยปกติ การคิดค้นสิ่งที่ไม่ได้เคยมีสิ่งประดิษฐ์ใหม่สามารถใช้ต้นทุนต่ำกว่าผู้ค้นคิดรายแรกมาก

ประการที่สาม การหาผลประโยชน์จากสิ่งประดิษฐ์คิดค้นใหม่นั้น สิทธิบัตรไม่ใช่เครื่องมือหลักเพียงอย่างเดียว ทางเลือกอื่น ๆ เช่น การเก็บเป็นความลับ (Secrecy) โดยเฉพาะสิ่งประดิษฐ์ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิต (Production Process) ที่ใช้ในโรงงานที่ไม่อนุญาตให้ผู้อื่นเข้ามา และพนักงานได้ถูกบังคับให้เซ็นสัญญาห้ามเปิดเผยข้อมูลในโรงงานก่อนเข้าทำงาน ยิ่งกว่านั้นการที่ค้นคิดสิ่งประดิษฐ์กลายเป็นสิ่งที่ทำกันในห้องทดลองของบริษัทและการวิจัยและพัฒนาได้เป็นเครื่องมือที่สำคัญของวิสาหกิจในการแข่งขัน การกำหนดยุทธศาสตร์ของวิสาหกิจได้มีหนทางในการหาผลประโยชน์จากการลงทุนทำวิจัยและพัฒนาเป็นทางเลือกไว้แล้วที่จะยังประโยชน์ให้กิจการสูงสุดอยู่แล้ว สิ่งที่ถูกกล่าวแล้วข้างต้นทำให้วิสาหกิจอาจไม่กังวลมากนักและถือเป็นเงื่อนไขประการที่สำคัญที่สุดในการลงทุนทำวิจัย

ประวัติโดยสังเขปของสิทธิบัตรสำหรับการประดิษฐ์คิดค้น

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าประเทศอังกฤษเป็นชาติแรกที่มีการออกสิทธิบัตรสำหรับสิ่งประดิษฐ์คิดค้นขึ้นในราวปลายศตวรรษที่ 16 โดยมีเหตุผลสนับสนุนที่ว่า การออกสิทธิบัตรสำหรับสิ่งประดิษฐ์มีการเกี่ยวเนื่องกับความก้าวหน้าของอุตสาหกรรมซึ่งไม่เคยมีมาก่อนหน้านั้น (แม้จะมีข้อมูลบางอย่างแสดงว่าได้มีการออกสิทธิบัตรในประเทศอิตาลีมา

ก่อนหน้านั้นถึง 150 ปี) ต่อมาเมื่อการพัฒนาเศรษฐกิจได้แผ่ขยายออกไปสู่ประเทศอื่น ๆ ในยุโรปประเทศอื่น ๆ จึงได้มีกฎหมายสิทธิบัตรตามมาโดยยึดกฎหมายของอังกฤษเป็นต้นแบบ แต่ก็บังคับใช้กฎหมายภายในอาณาเขตประเทศของตนเท่านั้น ปลายศตวรรษที่ 19 การพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมมีมากขึ้นถึงระดับที่การค้าระหว่างประเทศมีความสำคัญเพิ่มมากขึ้นและมีประเทศที่มีกฎหมายสิทธิบัตรเพิ่มมากขึ้นแต่ไม่ได้ให้การคุ้มครองกับนักประดิษฐ์ต่างประเทศเลย และเริ่มพบว่าการคุ้มครองของสิทธิบัตรที่สิ้นสุดที่พรมแดนของประเทศตนเท่านั้นเป็นอุปสรรคสำคัญประการหนึ่งต่อการขยายตัวของการค้าระหว่างประเทศ ได้มีกระแสที่จะขยายการคุ้มครองของสิทธิบัตรไปยังทั่วโลกหมด เป็นผลให้มีการจัดตั้งสหภาพกรุงปารีส สำหรับการคุ้มครองระหว่างประเทศของทรัพย์สินอุตสาหกรรม (Paris Union for the International Protecting of Industrial Property) ขึ้นในปี ค.ศ. 1883 ซึ่งต่อมาได้พัฒนาเป็นข้อตกลงระหว่างประเทศโดยมีการปรับแก้เรื่อยมาอีกหลายครั้งพร้อมกับจำนวนประเทศสมาชิกก็เพิ่มมากขึ้น สำหรับประเทศไทยได้มีการมีดำริที่จะให้มีกฎหมายคุ้มครองนักประดิษฐ์และนักออกแบบมานานแล้ว กฎหมายเปเต็นท์ฉบับแรกได้ยกร่างขึ้นใน พ.ศ. 2468¹ ไม่มีหลักฐานว่าใครเป็นคนยกร่าง และเมื่อยกร่างแล้วไม่มีการดำเนินการอะไรต่อไป ใน พ.ศ. 2472 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงแต่งตั้งคณะกรรมการยกร่างกฎหมายสิทธิบัตรขึ้น และคณะกรรมการได้ยกร่างกฎหมายขึ้นตามแนวกฎหมายสิทธิบัตรของอังกฤษ

ในปี พ.ศ. 2476 รัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดา ได้มีรัฐบาลต่างประเทศได้รับเจ้าให้ประกาศใช้กฎหมายเปเต็นท์หลายครั้ง ในปี พ.ศ. 2483 รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้แต่งตั้งกรรมการร่างกฎหมายเปเต็นท์ขึ้นใหม่ และคณะกรรมการได้ใช้กฎหมายสิทธิบัตรของประเทศญี่ปุ่นเป็นแบบอย่าง เมื่อเกิดสงครามมหาเอเชียบูรพาขึ้น เรื่องสิทธิบัตร

จึงถูกระงับไป

พ.ศ. 2493 กระทรวงเศรษฐกิจได้เสนอให้ คณะรัฐมนตรีพิจารณาเรื่องกฎหมายสิทธิบัตรอีกครั้ง หนึ่ง เพราะเห็นว่าได้มีผู้ร้องเรียนขอให้มีการคุ้มครอง เกี่ยวกับสิ่งประดิษฐ์ขึ้นแล้ว ต่อมาในปี พ.ศ. 2495 กระทรวงเศรษฐกิจได้เสนอโครงการจัดตั้งสำนักงาน สิทธิบัตร ไปยังคณะรัฐมนตรี ค.ร.ม. ได้ลงมติรับ หลักการจัดตั้งสำนักงานสิทธิบัตร และส่งข้าราชการ ไปศึกษาและดูงานสิทธิบัตรในต่างประเทศ และได้มี มติรับหลักการร่างพระราชบัญญัติสิทธิบัตรสำหรับ การนิมิตและแผนแบบกระทรวงเศรษฐกิจได้ยกร่าง ขึ้นใหม่ และส่งให้คณะกรรมการกฤษฎีกาพิจารณา

พ.ศ. 2508 รัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ได้ มีมติให้เสนอร่างพระราชบัญญัติสิทธิบัตรคุ้มครองการ นิมิตให้สภาร่างรัฐธรรมนูญที่ทำหน้าที่รัฐสภาพิจารณา ต่อไปซึ่งสภาร่างรัฐธรรมนูญไม่เห็นด้วยกับร่างพระ- ราชบัญญัตินี้ ในปี 2509 กระทรวงเศรษฐกิจได้ แก้ไขเพิ่มเติมร่าง พ.ร.บ.สิทธิบัตรฉบับที่ได้เคยเสนอ ต่อสภาร่างรัฐธรรมนูญบางมาตรา แล้วเสนอไปยัง คณะรัฐมนตรีอีกคำรบหนึ่ง แต่คณะรัฐมนตรีได้มีมติ ให้ระงับไว้ก่อน เมื่อมีการแต่งตั้งคณะรัฐมนตรีชุด ใหม่เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2511 รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงเศรษฐกิจคนใหม่ นายบุญชนะ อัตถากร ได้พิจารณาหลักการ ผลดีผลเสีย และข้อขัดข้องใน การประกาศใช้กฎหมายนี้โดยละเอียดอีกครั้งหนึ่ง และเห็นว่าการตรากฎหมายรับรองสิทธิของนักประ- ติษฐ์และนักออกแบบในประเทศไทยนั้น นอกจากจะ เป็นกำลังใจและเป็นรางวัลตอบแทนแก่นักประดิษฐ์ และนักออกแบบแล้ว ยังจะเป็นประโยชน์ในด้านการ ส่งเสริมการอุตสาหกรรม การลงทุนและการค้าของ ประเทศด้วย และได้พิจารณาเห็นว่า ปัญหาที่มีผู้ ชั่งใจในการตรากฎหมายนี้เป็นเพราะว่ายังไม่มีการ ชี้แจงให้ผู้เกี่ยวข้องและประชาชนเข้าใจหลักการและ ผลดีผลเสียของกฎหมายนี้โดยถ่องแท้ และได้ดำเนิน การชี้แจงให้กระทรวง ทบวง กรม สมาชิกรัฐสภา สื่อมวลชน บุคคลและสมาคมที่เกี่ยวข้องในหลักการ

และผลดีผลเสียของกฎหมายนี้โดยจัดให้มีการอภิปราย ปัญหาการคุ้มครองนักประดิษฐ์และนักออกแบบใน ประเทศไทยขึ้นเมื่อวันที่ 26 มิถุนายน 2513 ขึ้น ซึ่ง มีข้อยุติของผู้เข้าร่วมอภิปรายมีความเห็นพ้องต้องกัน เป็นเอกฉันท์ว่ากฎหมายคุ้มครองนักประดิษฐ์และนัก ออกแบบเป็นกฎหมายที่ดีและอาจใช้เป็นเครื่องมือ ของรัฐในการสนับสนุนส่งเสริมการคิดค้นประดิษฐ์ และออกแบบของใหม่ ๆ ขึ้นในประเทศ และเป็นการ ส่งเสริมให้มีการถ่ายทอดความรู้ทางเทคนิค อันจะ ก่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีซึ่งเป็น ปัจจัยสำคัญของการพัฒนาอุตสาหกรรมในระยะยาว

ต่อมาประธานาธิบดีเรแกนของประเทศสหรัฐ- อเมริกาได้ประกาศนโยบายทางการค้าใหม่ โดย ประเทศคู่ค้าของสหรัฐฯ จะต้องมีนโยบายที่ชัดเจน เกี่ยวกับเรื่องการให้ความคุ้มครองแก่ทรัพย์สินทาง ปัญญาซึ่งรวมเรื่องสิทธิบัตรเข้าไว้ด้วย ประกอบกับใน ช่วงนั้นประเทศไทยมีสภานิติบัญญัติแห่งชาติไม่ใช้ สภาผู้แทนราษฎรธรรมดา ทำให้เมื่อวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2522 จึงได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติ สิทธิบัตร พ.ศ. 2522 มาจนถึงปัจจุบัน พระราช- บัญญัตินี้ได้ให้ความหมายของ "สิทธิบัตร" ว่าเป็น หนังสือสำคัญที่ออกให้เพื่อคุ้มครองการประดิษฐ์ หรือ การออกแบบผลิตภัณฑ์โดยนิยาม "การประดิษฐ์" ว่า การคิดค้นหรือคิดทำขึ้น อันเป็นผลให้ได้มาซึ่งผลิต- ภัณฑ์ หรือกรรมวิธีใดชิ้นใหม่ หรือการกระทำใด ๆ ที่ ทำให้ดีขึ้นซึ่งผลิตภัณฑ์หรือกรรมวิธี "แบบผลิตภัณฑ์" หมายความว่า รูปร่างของผลิตภัณฑ์ หรือองค์ประ- กอบของสวดลาย หรือสีของผลิตภัณฑ์ อันมีลักษณะ พิเศษสำหรับผลิตภัณฑ์ซึ่งสามารถใช้เป็นแบบสำหรับ ผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมรวมทั้งหัตถกรรมได้ "ผู้ทรง สิทธิบัตร" หมายความว่าเจ้าของสิทธิบัตรและผู้ รับโอนสิทธิบัตร ผู้ทรงสิทธิบัตรเท่านั้นมีสิทธิผลิต ผลิตภัณฑ์หรือใช้กรรมวิธีตามสิทธิบัตร หรือขายหรือ มีไว้เพื่อขายซึ่งผลิตภัณฑ์ที่ผลิตหรือใช้กรรมวิธีดังกล่าว เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ เพื่อส่งเสริมให้มีการค้นคว้าวิจัยและประดิษฐ์

ผลิตภัณฑ์หรือกรรมวิธีใดชิ้นใหม่และการออกแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ ที่เป็นประโยชน์และเป็นการก้าวหน้าทางเทคนิคในเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และพาณิชยกรรมในประเทศ และเพื่อให้ผู้ประดิษฐ์และผู้ออกแบบผลิตภัณฑ์ได้รับการคุ้มครองการประดิษฐ์ หรือการออกแบบผลิตภัณฑ์โดยห้ามมิให้บุคคลอื่นลอกหรือเลียนการประดิษฐ์ หรือการออกแบบผลิตภัณฑ์นี้โดยมิให้ค่าตอบแทน จึงจำเป็นต้องตราพระราช

บัญญัติฉบับนี้ขึ้น

สิทธิบัตรการประดิษฐ์ให้มีอายุสิบห้าปีนับแต่วันขอรับสิทธิบัตร สิทธิบัตรการออกแบบผลิตภัณฑ์ให้มีอายุเจ็ดปีนับแต่วันขอรับสิทธิบัตร นับจากวันที่กฎหมายสิทธิบัตรประกาศใช้มาจนถึงสิ้นปี พ.ศ. 2541 กระทรวงพาณิชย์ได้ออกสิทธิบัตรไปแล้วรวมทั้งสิ้นไม่ถึงหมื่นฉบับโดยมีรายละเอียดดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 จำนวนสิทธิบัตรที่กระทรวงพาณิชย์ออกปี พ.ศ. 2523-2541

พ.ศ.	สิทธิบัตรการประดิษฐ์			สิทธิบัตรการออกแบบ		
	คนไทย	ต่างชาติ	รวม	คนไทย	ต่างชาติ	รวม
2523	0	0	0	0	0	0
2524	0	0	0	4	21	25
2525	1	3	4	5	40	45
2526	8	13	21	20	18	38
2527	8	12	20	23	21	44
2528	5	41	46	79	14	93
2529	16	36	52	46	27	73
2530	12	59	71	62	259	321
2531	1	85	86	45	153	208
2532	19	145	164	114	188	302
2533	7	134	141	79	254	333
2534	12	141	153	101	372	473
2535	11	188	199	72	115	187
2536	9	280	289	83	79	162
2537	11	420	431	51	192	243
2538	1	469	470	100	212	312
2539	18	866	884	168	303	471
2540	28	699	727	224	198	422
2541	43	680	723	218	234	452
รวม	210	4270	4480	1494	2710	4204

ที่มา : กรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์

เป็นที่น่าสังเกตว่าปริมาณสิทธิบัตรของประเทศไทยที่ออกให้แต่ละปีมีจำนวนค่อนข้างน้อย และเป็นสิทธิบัตรที่ออกให้แก่ชาวต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะสิทธิบัตรการประดิษฐ์แสดงว่าการวิจัยและพัฒนาของคนไทยยังมีอยู่อย่างจำกัดมาก

ปัญหาของสิทธิบัตร

หลักการดั้งเดิมของการคุ้มครองสิทธิบัตร คือ การป้องกันไม่ให้ผู้อื่นลอกเลียนแบบสิ่งประดิษฐ์ที่ผู้คิดค้นคิดขึ้น หรือการทำให้ผู้คิดค้นอยู่ในฐานะที่จะอนุญาตให้ผู้ลอกเลียนแบบนำไปใช้ได้โดยไม่ต้องจ่ายค่าตอบแทนให้เจ้าของสิทธิบัตร สิทธิบัตรเป็นเอกสารที่อนุญาตให้ผู้คิดค้นสามารถเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากสิ่งที่เขาคิดค้นขึ้น การคาดคะเนถึงผลตอบแทนหรือรางวัลนั้น ๆ จะเป็นสิ่งจูงใจทำให้คิดค้นประดิษฐ์ขึ้นมา ถ้าปราศจากการคุ้มครองของสิทธิบัตรผู้ลอกเลียนแบบอาจเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วหรือมากมายจนทำให้ผู้คิดค้นหาผลประโยชน์จากสิ่งที่ประดิษฐ์คิดค้นขึ้นได้เพียงบางส่วนเท่านั้น และเมื่อส่วนที่คาดคะเนว่าจะได้รับจากการประดิษฐ์คิดค้นมีจำนวนน้อยเกินไป สิ่งจูงใจให้ประดิษฐ์คิดค้นอาจไม่ทำงาน และสิ่งประดิษฐ์คิดค้นที่พึงประสงค์ก็ไม่เกิดขึ้นทำให้สังคมสูญเสียโอกาสที่ได้ใช้ประโยชน์จากสิ่งประดิษฐ์ที่ควรจะได้

โดยที่ในปัจจุบันกิจกรรมการประดิษฐ์คิดค้น (inventton) ได้ย้ายจากนักประดิษฐ์คิดค้นเป็นรายบุคคลซึ่งต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายโดยลำพังไปเป็นกิจกรรมที่ทำในห้องทดลองของบริษัทเอกชนขนาดใหญ่หรือห้องทดลองของมหาวิทยาลัยหรือห้องทดลองของสถาบันของรัฐบาลแล้ว จึงน่าจะพิจารณาว่าหลักการเกี่ยวกับสิ่งจูงใจในการวิจัยประดิษฐ์คิดค้นดั้งเดิมยังจะใช้ได้ดีอยู่ โดยที่มีปัญหาหลัก ๆ ดังนี้

1. การประดิษฐ์คิดค้น อาจถือได้ว่าเป็นเพียงส่วนประกอบหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นส่วนประกอบที่ไม่มากนักในกระบวนการที่จะนำเทคโนโลยีไปสู่ตลาดเพื่อทำรายได้ให้เกิดขึ้น กระบวนการพัฒนาจากหลักการ

หรือทฤษฎีที่เกิดขึ้นทางวิชาการไปสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ได้ต้องผ่านขั้นตอนอีกมาก และแต่ละขั้นตอนอาจต้องใช้เวลาและค่าใช้จ่ายอีกมากมาย ทำให้น่าพิจารณาว่าการคุ้มครองทางสิทธิบัตรจะเพียงพอหรือไม่

2. จากข้อแรกเราเห็นได้ว่า สิทธิบัตรไม่ใช่เครื่องมือที่สมบูรณ์ในการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ทั้งหมดเมื่อรวมกิจกรรมการวิจัยและพัฒนาที่ต้องลงทุนไป จริง ๆ แล้วสิทธิบัตรไม่เพียงพอที่จะคุ้มครองต่อความพยายามของผู้แข่งขันที่อาจจะหาทางลอกเลียนหรือการฟ้องร้องทางศาล โดยตัวของสิทธิบัตรเองได้มีส่วนที่ขัดแย้งกันเองอยู่ในตัว กล่าวคือ การที่จะได้รับสิทธิบัตร ผู้คิดค้นจะต้องแจ้งหรือเปิดเผยสิ่งประดิษฐ์ที่จะจดสิทธิบัตร และที่เปิดเผยไว้จะเป็นช่องทางที่นักลอกเลียนแบบนำไปใช้ และไม่น่าแปลกใจที่การต่อยอดที่สิ่งที่มีผู้จดสิทธิบัตรไว้เป็นสิ่งที่เสียค่าใช้จ่ายต่ำกว่าการคิดประดิษฐ์สิ่งที่ไม่เคยมีมาก่อนหรือสิ่งใหม่ที่แท้จริง

3. สิทธิบัตรอาจไม่ใช่สิ่งที่จำเป็นเพื่อใช้ในการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์อันเป็นสิ่งจูงใจให้มีการลงทุนในการวิจัยและพัฒนา ในปัจจุบันได้มีการใช้วิธีการเก็บเป็นความลับแทนที่จะไปจดสิทธิบัตรก็มีการใช้ในสถาบันวิจัยของเอกชนในต่างประเทศโดยเฉพาะสิ่งประดิษฐ์ประเภทขบวนการผลิต (production processes) ซึ่งเจ้าของใช้ในการผลิตภายในโรงงานของตนซึ่งไม่อนุญาตให้คนนอกเข้าและมีการเซ็นสัญญาห้ามเปิดเผยความลับของพนักงานในโรงงานนั้น ๆ ในขณะที่เดียวกันการที่การประดิษฐ์คิดค้นได้ย้ายจากนักคิดค้นรายบุคคลอิสระไปยังห้องทดลองของวิสาหกิจทำให้การวิจัยและพัฒนากลายเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการกำหนดกลยุทธ์การแข่งขันของวิสาหกิจ ซึ่งการดำเนินการตามกลยุทธ์การแข่งขันอาจมีการกำหนดทางเลือกอื่นในการหาผลตอบแทนที่เพียงพอจากการลงทุนทำวิจัยและพัฒนาไว้แล้ว สำหรับในอุตสาหกรรมที่มีผู้ผลิตน้อยราย (oligopolistic industries) ตลาดก็ได้มีอุปสรรคกีดขวางคุ้มกันผู้อยู่ในตลาดไม่ให้ผู้เข้ามาใหม่ที่จะมาลอกเลียนสิ่ง

ประดิษฐ์คิดค้นใหม่อยู่แล้วระดับหนึ่ง ในขณะที่เดียวกัน การเกรงกลัวที่จะสูญเสียส่วนแบ่งตลาดให้แก่คู่แข่งชั้นน้อยรายที่อยู่ในตลาดแล้ว หรือให้แก่ผู้เข้ามาใหม่ที่มีความสามารถทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่จะลอกเลียนแบบ ทำให้วิสาหกิจที่ประดิษฐ์คิดค้นอาจป้องกันกิจการทำวิจัยและพัฒนาของตนไว้แล้ว

ปัญหาเรื่องระยะเวลาการคุ้มครองที่เหมาะสม โดยที่กฎหมายสิทธิบัตรเป็นการใช้อำนาจรัฐเข้าไปให้สิทธิพิเศษแก่ผู้ประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ ฉะนั้นจึงต้องพิจารณาถึงผลประโยชน์ของผู้เกี่ยวข้องทั้งสองฝ่าย กล่าวคือ ทางด้านหนึ่งเป็นการให้สิ่งจูงใจผู้ประดิษฐ์คิดค้น และอีกด้านหนึ่งผู้บริโภคต้องซื้อสินค้าในราคาที่สูงกว่าปกติ ปัญหาระยะเวลาที่สมดุลงที่ทำให้ผู้ลงทุนประดิษฐ์คิดค้นที่จะได้ผลตอบแทนที่เหมาะสม ในขณะเดียวกันผู้บริโภคต้องจ่ายเงินค่าสิ่งประดิษฐ์ใหม่ไม่สูงเกินไป จะเห็นได้ว่าในปัจจุบันระยะเวลาการคุ้มครองจากสิทธิบัตรของประเทศต่าง ๆ ในโลกยังแตกต่างกันอยู่ ประเทศไทยกฎหมายสิทธิบัตรมีอายุ 15 ปี นับจากวันที่ยื่นขอจดทะเบียนสำหรับสิทธิบัตรสิ่งประดิษฐ์ ซึ่งมีหลายประเทศที่ยาวกว่านี้

อีกประการหนึ่ง ความแตกต่างของผลิตภัณฑ์ (product differentiation) และความได้เปรียบในด้านภาพลักษณ์ของบางวิสาหกิจที่มีการวางตลาดผลิตภัณฑ์ใหม่อยู่เสมอ โดยเฉพาะในกรณีที่วิสาหกิจนั้นเป็นรายแรกที่แนะนำผลิตภัณฑ์นั้นเข้ามาสู่ตลาด จากข้อได้เปรียบเหล่านี้วิสาหกิจที่ประดิษฐ์คิดค้นอาจมีส่วนแบ่งตลาดส่วนใหญ่อยู่อแล้วและอาจขายในราคาที่สูงกว่าต้นทุนการผลิตอยู่แล้วแม้ว่าจะไม่ได้รับการคุ้มครองจากกฎหมายสิทธิบัตร

วิสาหกิจที่นำเทคโนโลยีใหม่เข้ามาใช้เป็นรายแรกหรือรายต้น ๆ อาจใช้กลยุทธ์ในเชิงรุกด้วยการใช้ประโยชน์สิ่งที่ดีค้นได้ใหม่นั้นในตลาดอย่างรวดเร็ว ทำให้สามารถเรียนรู้และได้ลงไปตามเส้นการเรียนรู้ (learning curve) ทำให้ต้นทุนการผลิตต่ำกว่าของคู่แข่งชั้นมาก สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อวิสาหกิจมีการ

เรียนรู้และสั่งสมในวิสาหกิจนั้นไม่ว่าจะมีการคุ้มครองจากกฎหมายสิทธิบัตรหรือไม่ก็ตาม

จากข้อมูลที่มีการศึกษาในประเทศพัฒนาแล้ว ปรากฏว่าความสำคัญของการคุ้มครองของสิทธิบัตรมีความแตกต่างกันมากในอุตสาหกรรมต่าง ๆ และขึ้นอยู่กับขนาดของวิสาหกิจด้วย กล่าวคือ วิสาหกิจขนาดเล็กเห็นว่าสิทธิบัตรเป็นสิ่งจูงใจให้ลงทุนทำวิจัยและพัฒนามากกว่าในกรณีของวิสาหกิจขนาดใหญ่

ช่องทางในการเก็บเกี่ยวประโยชน์จากนวัตกรรม

ผู้เป็นเจ้าของนวัตกรรมซึ่งแบ่งได้เป็น 2 ประเภท อันได้แก่นวัตกรรมผลิตภัณฑ์ใหม่ และนวัตกรรมขบวนการผลิตใหม่ สามารถเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากนวัตกรรมได้จากช่องทางต่าง ๆ ดังนี้

- การคุ้มครองจากสิทธิบัตร (Effectiveness of patent)
- การเก็บรักษานวัตกรรมเป็นความลับ (Secrecy)
- ความได้เปรียบจากช่วงการเป็นผู้นำด้านเทคโนโลยี (Lead time advantage)
- ความได้เปรียบจากการเรียนรู้จากการปฏิบัติ (Learning-by-doing advantage)
- การมีการขายหรือการบริการที่เหนือกว่าคู่แข่ง (Superior sales or services)

จากข้อมูลที่ได้มีการทำวิจัยในประเทศที่พัฒนาแล้วปรากฏว่า สำหรับนวัตกรรมผลิตภัณฑ์ใหม่ ช่องทางการเก็บเกี่ยวประโยชน์อันมาจากการขายหรือบริการที่ดีกว่ามีความสำคัญมากที่สุด การคุ้มครองของสิทธิบัตรมีความสำคัญน้อย สำหรับนวัตกรรมขบวนการผลิต สิทธิบัตรเป็นช่องทางที่ผู้ทำนวัตกรรมใช้เก็บเกี่ยวผลประโยชน์ได้ดีที่สุด เพราะจำนวนรายของผู้ทำนวัตกรรมไปใช้มีจำกัด เจ้าของนวัตกรรมสามารถตรวจสอบได้สะดวกและเทคโนโลยีใหม่ค่อนข้างชัดเจน

หลักเศรษฐศาสตร์กับระบบสิทธิบัตร

ตลาดเมื่อเผชิญกับสินค้าสาธารณะจะเกิดข้อขัดแย้งขึ้นในการทำหน้าที่ โดยที่ราคาสินค้าเพียงราคาเดียวไม่อาจทำหน้าที่ในด้านจัดสรรอย่างมีประสิทธิภาพสำหรับอุปทานที่มีอยู่แล้วและในด้าน การให้สัญญาณที่ถูกต้องและสิ่งจูงใจในการสร้างอุปทานในอนาคต หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือกลไก ราคาไม่อาจทำงานได้ดี ในปัจจุบันกฎหมายสิทธิบัตร อาจเกี่ยวกับหลักเศรษฐศาสตร์ในประเด็นใดประเด็นหนึ่ง ดังนี้

กฎหมายสิทธิบัตรมีเพื่อแก้ไขเรื่องผลกระทบจากภายนอกภายใต้ทฤษฎีนี้ ระบบสิทธิบัตรคือระบบทรัพย์สินทางปัญญาสำหรับสินค้าที่ไม่มีตัวตนที่จะจับต้อง (Intangible goods)

กฎหมายสิทธิบัตรมีขึ้นเพื่อให้ย่นอายุผูกขาดทางเศรษฐกิจแก่เจ้าของสิทธิบัตร ภายใต้กฎหมายนี้ สิทธิบัตรถูกพิจารณาว่าเป็นส่วนหนึ่งของการผูกขาด

การตัดสินใจที่จะทำการประดิษฐ์คิดค้นได้รับการพิจารณาว่าเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาเศรษฐศาสตร์ ที่เกี่ยวกับการผูกขาดตามธรรมชาติ (Natural Monopoly) ภายใต้ทฤษฎีนี้สิทธิบัตรถูกพิจารณาว่าจะให้ประโยชน์และไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

แม้ว่าจะไม่พิจารณาว่ากฎหมายสิทธิบัตรจะมีส่วนทำให้การลงทุนประดิษฐ์คิดค้นเพิ่มขึ้นก็ตาม กฎหมายสิทธิบัตรมีความจำเป็นในการชักจูงให้คนที่รู้ การประดิษฐ์คิดค้นนั้นเปิดเผยการประดิษฐ์คิดค้นนั้นแก่ผู้อื่น

กฎหมายสิทธิบัตร ทำให้ผู้ประดิษฐ์คิดค้นมีสิทธิที่จะไม่ให้ผู้อื่นใช้สิ่งประดิษฐ์คิดค้นนั้นในระยะเวลาดหนึ่ง ระบบสิทธิบัตรตระหนักว่าผู้คนจะลงทุนไม่มากเท่าที่ควรเพื่อทำการประดิษฐ์คิดค้นเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์และกระบวนการผลิตใหม่ถ้าเขาไม่มีอำนาจที่จะป้องกันไม่ให้ผู้อื่นมาใช้สิ่งที่เขาลงทุนประดิษฐ์คิดค้นขึ้น อันทำให้ผู้ประดิษฐ์คิดค้นได้รับประโยชน์จากสิ่งที่เขาลงทุนไปทั้งหมดหรือบางส่วน ในปัจจุบันการวิจัยและพัฒนาเพื่อสนองตอบต่อความอยากรู้อยากเห็นของ

นักวิทยาศาสตร์ได้หมดยุคไปแล้วระบบสิทธิบัตรเข้ามาเพิ่มมูลค่าของสิ่งประดิษฐ์ที่คิดค้นขึ้นเป็นการสร้างสิ่งจูงใจให้มีการคิดค้นมากขึ้นเป็นการสร้างอุปทานนั่นเอง

โดยปกติทรัพย์สินจะถูกใช้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นถ้ามันมีผู้เป็นเจ้าของ แต่การจัดการระบบข้อมูลความรู้ เช่น การประดิษฐ์คิดค้นใหม่ซึ่งไม่มีตัวตนจะแตกต่างกับการให้สิทธิกับที่ดินหรือสินค้าอื่น ๆ เพราะการให้ค่าจำกัดความของข้อมูลความรู้นั้นเป็นเรื่องยากมาก อย่างไรก็ตามกฎหมายสิทธิบัตรมีขึ้นเพื่อแทรกแซงสิ่งจูงใจผู้ประดิษฐ์คิดค้นและผู้ใช้สิ่งประดิษฐ์คิดค้นนั้น

ข้อดีและข้อเสียของสิทธิบัตร

ในความเห็นของนักเศรษฐศาสตร์ กลไกราคาในตลาดที่มีการแข่งขันสมบูรณ์โดยไม่มีผลกระทบจากภายนอกที่ทำให้ตลาดล้มเหลว จะเป็นเครื่องมือในการจัดสรรทรัพยากรและกระจายผลผลิตอย่างมีประสิทธิภาพที่สุด นักศึกษาเศรษฐศาสตร์เรียนรู้ถึงมืออันมองไม่เห็น แต่ในโลกของความเป็นจริงเราไม่อาจมีตลาดในสภาพที่มีการแข่งขันสมบูรณ์และสินค้าหลายชนิดมีลักษณะเป็นสินค้าสาธารณะ ฯลฯ ทำให้กลไกราคาไม่สามารถทำงานได้อย่างเต็มที่ เช่น กรณีทรัพย์สินทางปัญญา จึงได้มีการนำเรื่องสิทธิบัตรเข้ามาใช้เพื่อแก้ไขข้อบกพร่องเรื่องการลอกเลียนสิ่งประดิษฐ์คิดค้นเพื่อเป็นสิ่งจูงใจให้มีการลงทุนในการคิดค้นสิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อมนุษยชาติ การคุ้มครองสิ่งประดิษฐ์ใหม่โดยกฎหมายสิทธิบัตร แม้จะไม่ใช่เครื่องมือที่ใช้แก้ไขความล้มเหลวของกลไกราคาที่ดีที่สุด แต่การคุ้มครองสิทธิของผู้ประดิษฐ์คิดค้นโดยกฎหมายสิทธิบัตรเป็นสิ่งที่ดีรองลงมาเท่าที่จะหาได้ ทำให้ระบบเศรษฐกิจสามารถจัดสรรทรัพยากรที่ใช้ลงทุนในการคิดค้นสิ่งประดิษฐ์ใหม่ได้เหมาะสมยิ่งขึ้น เพราะถ้าไม่มีการคุ้มครองสิทธิสังคมจะใช้ทรัพยากรไปในกิจการนี้ไม่มากเท่าที่ควร ทำให้สังคมมีเทคโนโลยีเพิ่มขึ้นน้อย

ในอีกด้านหนึ่งการให้อำนาจผูกขาด อาจทำให้ผู้บริโภคเสียเปรียบได้ เราสามารถแยกแยะผลดีผลเสียของการบังคับใช้กฎหมายสิทธิบัตรได้ดังนี้

ผลดีนอกจากเรื่องการจัดสรรทรัพยากรในการลงทุนและกระจายทรัพยากรได้ดียิ่งขึ้นกว่ากรณีที่มีผลกระทบจากภายนอกแล้ว กฎหมายสิทธิบัตรในบางสถานการณ์อาจยังประโยชน์ต่อสังคมในด้าน

- จัดการผูกขาดภายในประเทศได้ระดับหนึ่ง โดยเฉพาะในประเทศที่กำลังพัฒนา
- สร้างผลกระทบจากภายนอกในทางบวกให้เกิดขึ้น
- ลดเวลาในการนำผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ เข้ามาสู่ประเทศใดประเทศหนึ่ง
- เพิ่มการลงทุนในการทำวิจัยและพัฒนาที่นำไปสู่การคิดค้นประดิษฐ์ผลิตภัณฑ์ใหม่
- เพิ่มการขายผลิตภัณฑ์ใหม่ไปสู่ตลาดโลก
- ลดพฤติกรรมการตั้งราคาสินค้าสูงในลักษณะถ่ายโอนทรัพยากร (Transfer Pricing)
- ลดความไม่มีประสิทธิภาพในการผลิตสินค้า

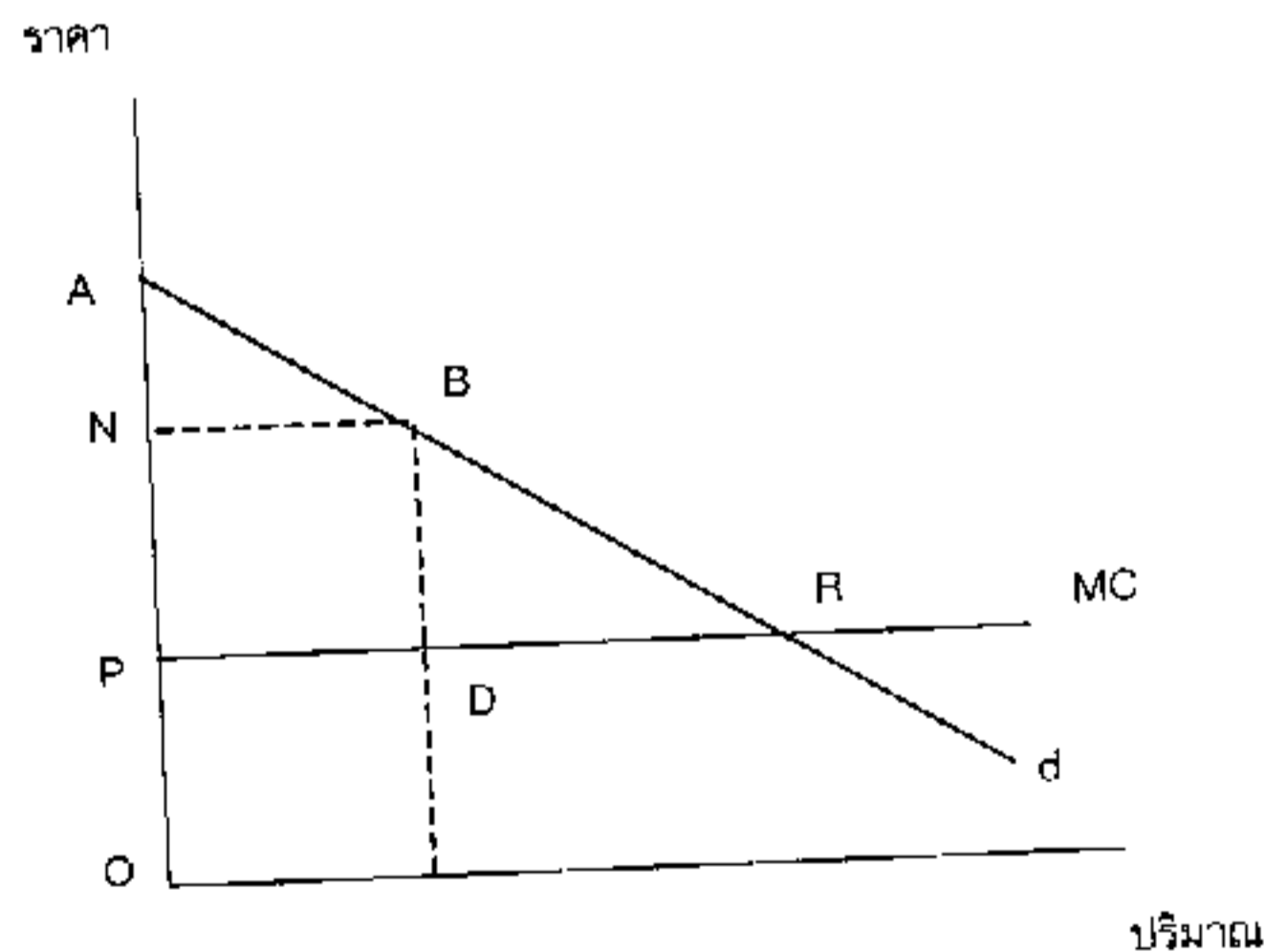
● ลดต้นทุนการผลิตจากการใช้มาตรการแก้-
แค้นตอบแทนกับประเทศคู่ค้า

● ทำให้การถ่ายทอดเทคโนโลยีและการลงทุน
โดยตรงจากต่างประเทศเป็นไปได้มากขึ้น

● ทำให้มีการประดิษฐ์คิดค้นมากขึ้นและ
สวัสดิการของโลกโดยรวมดีขึ้น

ผลเสียหรือต้นทุนทางสังคมของกฎหมายสิทธิบัตร เศรษฐศาสตร์บอกเราว่าการผูกขาดทำให้การจัดสรรทรัพยากรไม่มีประสิทธิภาพ และการคุ้มครองสิ่งประดิษฐ์ใหม่ที่มีการค้นคิดขึ้นเป็นการใช้อำนาจรัฐเข้าไปให้อำนาจผูกขาดแก่ผู้ประดิษฐ์คิดค้น แม้ว่าสิ่งประดิษฐ์นั้นจะเป็นประโยชน์ต่อสังคม โดยที่ต้นทุนของปัจเจกบุคคลอันได้แก่ผู้บริโภคของวิสาหกิจและต้นทุนของสังคมมีความแตกต่างกัน และการวิเคราะห์สิ่งประดิษฐ์ใหม่แต่ละรายการแตกต่างกันมากขึ้นอยู่กับลักษณะของตลาดของสินค้าซึ่งแตกต่างกันไป ในที่นี้จะสมมุติให้ง่ายเพื่อสะดวกในการแสดงให้เห็นประเด็นโดยสะดวกโดยเปรียบเทียบตลาดแข่งขันสมบูรณ์ก่อนมีการใช้กฎหมายสิทธิบัตรและตลาดผูกขาดเมื่อมีการใช้กฎหมายตั้งแผนภาพที่ 1

แผนภาพที่ 1 เปรียบเทียบการสูญเสียของผู้บริโภคเมื่อมีการใช้กฎหมายสิทธิบัตร

ก่อนการประกาศใช้กฎหมายสิทธิบัตร จุดดุลยภาพอยู่ที่จุด R ซึ่งเส้นอุปสงค์ (d) ตัดกับเส้นต้นทุนเพิ่ม (Marginal Cost ซึ่งสมมุติว่าคงที่ตลอด) ระดับราคาสินค้าอยู่ที่ OP ผู้ซื้อสินค้ามีส่วนเกินของผู้บริโภค (Consumer Surplus) อยู่เท่ากับพื้นที่ APR เมื่อมีการใช้กฎหมายสิทธิบัตรสำหรับสินค้าชนิดนั้นและตลาดกลายเป็นตลาดผูกขาด ผู้ผลิตสินค้าขายสินค้าในราคา ON ซึ่งสูงกว่า OP ผู้ซื้อสินค้ามีส่วนเกินของผู้บริโภคเพียงพื้นที่ NAB เกิดการสูญเสียเป็นพื้นที่ RPNB สำหรับผู้ซื้อสินค้านั้น แต่ถ้ามองในระดับสังคมโดยส่วนรวมแล้วสังคมจะสูญเสียน้อยกว่าพื้นที่ RPNB เพราะส่วนเกินของผู้บริโภคส่วนหนึ่งจะตกไปเป็นของเจ้าของสิทธิบัตรซึ่งได้รับกำไรเพิ่มขึ้นแต่จะไม่มากเท่ากับที่ผู้ซื้อต้องสูญเสียไปทั้งหมด จะมีส่วนหนึ่งเป็นส่วนที่ไม่มีผู้ได้รับ (Deadweight loss) ซึ่งเท่ากับพื้นที่ DBR ฉะนั้นการใช้กฎหมายสิทธิบัตรที่ให้อำนาจผูกขาดแก่ผู้ถือสิทธิบัตรทำให้สังคมได้สูญเสียผลประโยชน์ไปบางส่วน และถ้าพิจารณาถึงกรณีประเทศกำลังพัฒนาการสูญเสียจะมีมากกว่ากรณีของประเทศที่พัฒนาแล้ว² ทั้งนี้เพราะจากปรัชญาของสิทธิบัตรที่ต้องการสร้างผลตอบแทนแก่เจ้าของสิทธิบัตรเพราะเขาจะใช้ส่วนหนึ่งของกำไรที่ได้รับมาไปลงทุนทำวิจัยและพัฒนา (R&D) เพื่อที่จะคิดค้นเทคโนโลยีใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นต่อไป และการทำวิจัยและพัฒนา มักทำให้ห้องทดลองของประเทศที่พัฒนาแล้วเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นการส่งทรัพยากรจากประเทศที่กำลังพัฒนาไปยังวิสาหกิจแม่ซึ่งอยู่ในประเทศที่พัฒนาแล้ว ประเทศที่กำลังพัฒนาจึงสูญเสียส่วนที่เป็น Deadweight loss บวกกับส่วนที่ไปลงทุนในการทำวิจัยและพัฒนาด้วย

ประเด็นเรื่องกฎหมายสิทธิบัตรกับประเทศที่กำลังพัฒนาเป็นเรื่องใหญ่อีกเรื่องหนึ่งที่ต้องการศึกษาอย่างละเอียดเพื่อให้ไม่เกิดความเสียหายเปรียบอย่างที่เกิดขึ้นมาแล้วในอดีต

ปัญหาสิทธิบัตรกับประเทศกำลังพัฒนา

โดยทั่วไปประเทศที่กำลังพัฒนามีกิจกรรมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีน้อย ระดับการวิจัยและพัฒนาที่ดำเนินอยู่กล่าวได้ว่า ไม่มีศักยภาพที่นำไปสู่การจดสิทธิบัตรได้ตามมาตรฐานสถิติการออกสิทธิบัตรของประเทศต่าง ๆ มักเป็นการออกให้แก่ประเทศที่มีระดับการพัฒนาทางเศรษฐกิจสูง ส่วนใหญ่ของสิทธิบัตรที่ออกในประเทศที่กำลังพัฒนาเป็นการออกให้แก่ชาวต่างประเทศ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือประเทศที่กำลังพัฒนามีกฎหมายสิทธิบัตรเพื่อคุ้มครองนักประดิษฐ์คิดค้นชาวต่างประเทศมากกว่าคนของประเทศเอง ข้ออ้างประการหนึ่งที่ประเทศกำลังพัฒนาควรมีกฎหมายสิทธิบัตรคือการแสดงถึงการเป็นประเทศที่เจริญแล้วและเป็นการส่งเสริมให้มีการถ่ายทอดเทคโนโลยีจากต่างประเทศเข้ามาซึ่งอาจมาในรูปของการลงทุนโดยตรงของวิสาหกิจต่างประเทศ แม้ว่า การมีกฎหมายสิทธิบัตรไม่เพียงพอที่จะให้นักลงทุนจากต่างประเทศเข้ามาลงทุนตั้งโรงงาน ฝึกอบรมคนงานและช่างฝีมือต่าง ๆ ให้เป็นประโยชน์อย่างแท้จริงแก่ประเทศผู้รับการลงทุนอย่างแท้จริง ประเด็นการถ่ายทอดเทคโนโลยีที่เป็นประโยชน์ต่อประเทศผู้รับ ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง แต่ผู้ถ่ายทอดอาจพิจารณาถือว่าประเทศผู้รับจะต้องมีกฎหมายสิทธิบัตรของตนเอง ได้มีการพูดถึงบ่อย ๆ ว่า การใช้เงื่อนไขสัญญาอื่น ๆ ในการรับถ่ายทอดเทคโนโลยีไม่เพียงพอหรือคำตอบที่ได้รับจากเจ้าของเทคโนโลยีคือการที่ผู้รับการถ่ายทอดปฏิบัติตามกฎหมายสิทธิบัตรอย่างเคร่งครัดเป็นบรรยากาศที่ตึงเครียดซึ่งใจให้เจ้าของเทคโนโลยีเข้ามาลงทุนและถ่ายทอดเทคโนโลยีให้แก่ประเทศที่กำลังพัฒนา

จากประสบการณ์ในอดีตของประเทศที่พัฒนาแล้วหลายประเทศ³ แสดงให้เห็นว่าประเทศจะได้ประโยชน์ในระยะเริ่มแรกถ้าไม่มีกฎหมายสิทธิบัตร โดยมีข้อสมมุติฐานว่าประเทศนั้นมีขีดความสามารถเพียงพอที่จะหาผลประโยชน์จากการลอกเลียนแบบจากสิ่งทีวิสาหกิจจากต่างประเทศได้พัฒนาขึ้นไว้แล้ว

ต่อมาเมื่ออุตสาหกรรมได้มีการพัฒนามากขึ้นและขีดความสามารถทางเทคโนโลยีได้พัฒนาขึ้นมาอีกระดับหนึ่งแล้วประเทศนั้น จึงควรจะมีระบบสิทธิบัตรของประเทศขึ้นเพื่อช้่นำกิจกรรมนวัตกรรมของประเทศจากการลอกเลียนแบบเพื่อมุ่งสู่การประดิษฐ์คิดค้นที่แท้จริงของตนต่อไป

สรุป

สิทธิบัตร เป็นกฎหมายที่ถูกสร้างขึ้นมากัไขความล้มเหลวของตลาดเนื่องจากกิจกรรมการวิจัยค้นคว้าได้สร้างผลกระทบภายนอกที่กลไกราคาไม่อาจทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ระบบสิทธิบัตร

ถือได้ว่าเป็นเครื่องมือที่ติรองลงมาจากกลไกราคาในตลาดที่มีการแข่งขันสมบูรณ์ ประเทศไทยได้มีกฎหมายสิทธิบัตรใช้มาแล้วประมาณสองทศวรรษซึ่งจำนวนสิทธิบัตรที่ออกให้กับนักประดิษฐ์ชาวไทยยังมีน้อยมาก และประเทศไทยก็เหมือนประเทศที่กำลังพัฒนาอื่น ๆ โดยเฉพาะในเรื่องการนำเทคโนโลยีที่มีผู้จดสิทธิบัตรไว้และหมดอายุการคุ้มครองแล้วไปใช้ประโยชน์มีจำนวนน้อยมากหรือแทบไม่มีเลย ที่จริงสำนักงานสิทธิบัตรเป็นชุมทรัพย์ทางด้านปัญญาที่สำคัญแหล่งหนึ่งซึ่งผู้ประกอบการ นักวิทยาศาสตร์ นักวิชาการ นักศึกษาในประเทศที่กำลังพัฒนาสามารถเข้าไปเรียนรู้โดยไม่มีค่าใช้จ่ายมากนัก

เชิงอรรถ

¹ ประยูร เกลิงศรี และคณะ. *รายงานการศึกษาเรื่องกฎหมายคุ้มครองการนิมิตและแบบแผน*. มีนาคม 2513. หน้า (1).

² ข้อมูลสำหรับการสูญเสียจากกฎหมายสิทธิบัตรสำหรับยารักษาโรคบางชนิดในประเทศที่กำลังพัฒนาบางประเทศสามารถดูได้จากบทความเรื่อง "Social Costs and Benefits of Introducing Patent Protection for Pharmaceutical Drugs in Developing Countries" ซึ่งตีพิมพ์ในวารสาร *The Developing Economies* ฉบับประจำเดือน March 1993 หน้า. 24-53.

³ Erich Kaufer, *The Economics of the Patent System*, p. 48.

Reference

- Ulf Anderfelt, *International Patent-legislation and Developing countries*, Martinus Nijhoff, The Hague, 1971.
- Erich Kaufer, *The Economics of the Patent System*, Harwood Academic Publisher, London, 1989.
- Julio J. Nogues, "Social Costs and Benefits of Introducing Patent Protection for Pharmaceutical Drugs in Developing Countries", *The Developing Economies*, March, 1993, pp. 24-53.
- Penrose, E.T., *The Economics of the International Patent System*, The Johns Hopkins Press, Baltimore, 1951.

กระทรวงเศรษฐกิจ, *การอภิปรายปัญหาการคุ้มครองนักประดิษฐ์ นักออกแบบในประเทศไทย*, หอประชุมเล็ก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 26 มิถุนายน 2513.

ประยูร เกลิงศรี ดร.ปัญญา เปรมปรีดี ประกาศ ถีนานนท์ *รายงานการศึกษาเรื่อง กฎหมายคุ้มครองการนิมิต และแผนแบบ*, กระทรวงเศรษฐกิจ, 31 มีนาคม 2513.

ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, *รายงานการประชุมปฏิบัติการเรื่องสิทธิบัตร*, ห้องประชุมสารนิเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 11 เมษายน 2529.